

BERLÁSZ MELINDA

A Zenetudományi Intézet 20. századi magyar zenetörténeti gyűjteményének kutatástörténeti szerepe az első húsz éves periódusban (1966–1986)

A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének történetéhez megalkulásától kezdve hozzátartozott a 20. századi magyar zenetörténet-kutatás. Az 1961-ben alapított Bartók Archívum nevében és célkitűzésében Bartók Béla magyarországi hagyatékának tudományos vizsgálatát, szellemi örökségének méltó megőrzését tekintette programjának, ezáltal magától értődő volt, hogy a korszak, amely az életmű történeti, társadalmi és szellemi háttéréül szolgált, a Bartók-kutatással egyidejűleg, azaz kezdettől fogva az intézet tudományos témakörei között szerepelt.

Intézményünk történetének korai éveiben – sőt még a későbbiekben is – a tényleges kutatási diszciplínák esetenként csak évtizedeket meghaladó késéssel jelentek meg a tudományos osztályokat megelőző munkacsoportok – az úgynevezett „részlegek” – elnevezésében. A 20. századi magyar zenetörténeti kutatás is közel három évtizeden át látszólag „rejtve maradt” az intézeti osztálystruktúrában. A tényleges tudományos munkálatok azonban, főként a kiemelt feladatokat teljesítő új kiadványok formájában meggyőzően mutatták a magyar zenetörténet-kutatás 20. századi eredményeit. Az intézeti munkatársak és az egykori intézeti vezetőség számára nem jelentett problémát a kutatási témák és a szervezeti struktúra egységének megoldatlansága. Végül intézetünk történetének harmincötödik évében, 1995-ben, Falvy Zoltán igazgató vetette fel az eredeti osztályelnevezés és a kutatási gyakorlat újragondolásának időszerűségét, és egyidejűleg rendelkezett a 20. századi magyar zenetörténeti osztály szervezeti egységének megteremtéséről (a személyi feltételek alapvető változtatása nélkül).

A 20. századi magyar zenetörténeti kutatás és az intézet 1960-as években kialakult szervezeti beosztásának összefüggései az intézmény történetének első időszakig nyúlnak vissza, amikor Szabolcsi Bence igazgató a tudományos „állványzatról” és az alkalmazott munkatársak kiválasztásáról döntést hozott. E tudományos szervező folyamat szempontjai az intézettörténeti források és a személyes emlékezet alapján arra a felismerésre vezetnek, hogy a 60-as évek folyamán a Bartók Archívumból

fokozatosan kisarjadó Zenetudományi Intézet tematikus irányait az első munkatársak tudományos programja határozta meg, s az általuk művelt diszciplínák döntő szerepet játszottak az intézmény kutatási-szervezeti konstrukciójának kialakításában. Az említett összefüggések néhány munkatárs példájával is alátámaszthatók. Elsőként Maróthy János zenetörténésznek a korabeli marxista társadalomtudomány igényeit képviselő programja említhető, amely a magyar munkásfolklor-kutatás megteremtésére, illetve a zeneszociológiai osztály létrehozására irányult. Ösztönzésének eredményeként jelent meg az intézet szervezeti struktúrájában az évtizedeken át művelt zeneszociológiai ágazat. A kezdeti szervezeti „berendezkedésben” egy további szakágazat bevezetését Ujfalussy József kezdeményezte a zeneesztétikai kutatás előtérbe állításának igényével. Javaslatára alakult meg a zeneesztétikai munkacsoport, amely az esztétika-tudomány komplexitásának értelmében a zeneesztétikához társuló zeneelméleti, zenepszichológiai és zenepedagógiai ágazatok egységes művelésének is teret biztosított.¹ Az újkori magyar zenetörténet intézetbeli meghonosítását Szabolcsi kezdettől fogva az ígéretes fiatal kutatóegyéniségre, Bónis Ferencre bízta, akinek első intézeti tervei a 19. századi magyar zenetörténet sajtó kutatására irányultak. A korábbi évszázadokra vonatkozó és a 20. századi magyar zenetörténeti kutatások az első munkacsoportok elnevezésében – mint említettük – még nem jelentek meg. A kezdeti időszak szervezeti-tematikusan beosztásában érvényesülő „hiányosságok” megszüntetésére jóval később, Ujfalussy József intézet-igazgatói, zeneakadémiai-rektori és akadémiai-alelnöki tisztségeit követően a 90-es évek közepén került sor.²

A fentiekben érintett intézménytörténeti konstrukcióból következett, hogy a 20. századi magyar zenetörténet-kutatás rejtetten ugyan, de az első évektől kezdve kiemelt szerepet játszott az Ujfalussy József vezette zeneesztétikai – a későbbiekben röviden csak zeneelméletinek nevezett – osztály munkájában. Felmerül a kérdés, hogy ebben vajon Szabolcsi Bence 60-as évekbeli igazgatói koncepciója vagy a már élő kutatási gyakorlat játszott-e nagyobb szerepet. Bár Ujfalussy József számos alkalommal utalt rá, hogy klasszika-filológusi végzettsége és szemlélete alapján nem tekinti magát zenetörténésznek, ennek a kortársak aligha tulajdonítottak jelentőséget. Ellenkező esetben a legújabb kori magyar kutatásterület minden bizonnyal a 19. századdal megbízott, Kodály- és Bartók-kutató Bónis Ferenc magyar zenetörténeti osztályához került volna. A helyzet kialakulására további lehetséges magyarázat is kínálkozik. Elsőként az a tény, hogy a két említ-

¹ Berlász Melinda, „Csütörtöki beszélgetések Ujfalussy Józseffel. Pályakép kortársakkal”, in *Tanulmánykötet Ujfalussy József emlékére*, szerk. Berlász Melinda és Grabócz Márta (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóintézet–Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem–L’Harmattan kiadó, 2013), 65–71 és 123–131.

² A 20. századi magyar zenetörténeti osztály 1995. évi megalapításának alkalmával Falvy Zoltán igazgató a jelen tanulmány szerzőjét nevezte ki osztályvezetőnek. Ujfalussy József, akinek alelnöki megbízatása ekkoriban már lezárult, tudományos tanácsadóként vett részt az intézet további munkájában.

tett kutató között félnemzedéknyi korkülönbség volt, és életműveik aránya ekkoriban még nem volt összemérhető. Más oldalról pedig az is szerepet játszhatott az igazgatói döntésben, hogy Ujfalussy 60-as években kibontakozó zeneirodalmi munkássága, amely több közismeretet szolgáló „alpművel” gazdagította a Bartók-biográfia magyar és idegen nyelvű irodalmát, komoly és széleskörű elismerést hozott szerzőjének. Szakmai sikereihez briliáns megnyilatkozásaiban érvényesülő műveltsége és a napi zeneélethez fűződő „miniszteriális” tájékozottsága is hozzájárult. Mindezek a tudományos és társadalmi fórumokon érvényesülő pozitívumok a 60-as évek végén a Szabolcsi és munkatársai által rendezett intézeti összejöveteleken is tapasztalható szellemi tekintélyt biztosítottak Ujfalussynak.³ Mindenesetre valószínűsíthető, hogy Ujfalussynak már 1966-ban határozott tervei voltak a 20. századi magyar zenetörténeti forráskutatások és osztálygyűjtemények megvalósítását illetően. Legalábbis erre utal, hogy amikor 1966-ban először adódott alkalom arra, hogy osztályán új munkatársat alkalmazzon, talán nem véletlenül, egy 20. századi magyar zenetörténet iránt elkötelezett, friss diplomás zenetörténészt választott (*1. melléklet*).⁴

Az intézeti osztályok keretében létrehozott gyűjtemények általában meghatározott tudományos célkitűzések szolgálatában jöttek létre. Ez a 20. századi magyar zenetörténeti gyűjteményegységekre is igaz; a különböző katalógusok, tanulmányok, listák, adatbázisok, irat- és plakáttárak szorosan kapcsolódnak az egyidejű kutatásokhoz. Jelen áttekintés a zeneesztétikai-zeneelméleti osztály 20. századi kutatási periódusait, az egyes időszakok programját, személyi feltételeit és a tudományos tervekhez csatlakozó forrásgyűjteményeket mutatja be. (Terjedelmi okok miatt az osztály munkatársainak egyéni kutatásairól és publikációs eredményeiről gyűjteménytörténeti munkánk nem tájékoztat.)

A 20. századi magyar zenetörténet-kutatás első évtizedeit (1966-tól 1986-ig), még egy további két évtizedes korszak követte 1987-től 2007-ig, ez utóbbi periódus viszont részben már az 1995-ben megalakult a 20. századi magyar zenetörténeti osztály működésének időszakához kapcsolódik. Az új keretben folyó tudományos tevékenységről és gyűjteményeiről egy következő dolgozat ad számot.

A korabeli tudományos teljesítményekről tájékoztató beszámolók és publikációk tükrében megállapítható, hogy már a zeneesztétikai osztály első évtizedében (1966–1975) a kutatási tevékenység előterében a *20. századi magyar zenetörténeti*

³ Ujfalussy József 60-as évekbeli zeneesztétika-tudományi előmeneteléről, munkásságának hazai és nemzetközi jelentőségéről fontos megállapításokat közölt a közelmúltban Ránki András. *A magyar zeneesztétika útjai az 1960-as évek első felében* című előadásának szövege megtalálható az MTA BTK Zenetudományi Intézet honlapján, a Tudományos Fórum rovatban.

⁴ Ujfalussy először mint ötödéves zenetudományi hallgatót bízott meg 20. századi zenetörténeti adatgyűjtéssel, majd a következő évtől minisztériumi ösztöndíjasként, a későbbiekben pedig intézeti segédmunkatársként foglalkoztatott. Az 1. mellékleten a 20. századi gyűjtemény megalapozására irányuló első intézeti megbízása látható. Az 1966. január 20-án kelt, Berlász Melindának szóló, a Bartók Archivum intézményét feltüntető dokumentumot Szabolcsi Bence igazgatói aláírása és Ujfalussy részlegvezetői kézírásos szignója hitelesítette.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

BARTÓK ARCHIVUM

BUDAPEST, I., ORSZÁGHÁZ U. 9. TEL.: 161-208, 161-522

BUDAPEST, 1966. jan. 20.

Károlyi Pálné
Berlász Melinda
zenetörténész

ELŐADÓNK:

104/66

ELŐADÓINK:

Budapest XI.,
Kökörcsin u. 2.

Megbizom Önt "A magyar zenetörténet nemzetközi kapcsolatai a XX. században" című téma munkálataiban való részvétellel. Közelebbi feladata azoknak az adatoknak a feldolgozása, amelyek magyar művek külföldi előadására vonatkoznak a téma megszabta időkerben. Végzett munkájáért 1966. január 1-től december 31-ig, a tudományos munkatársi 934 kulcsszámú, 2.500.- forint alappér figyelembe vételével, havi 26 órás forlalkoztatottsággal, havi 300.- forintot ajánlunk fel.

A megbízásban megjelölt téma felelőse dr. Ujfalussy József, akivel munkája közben szíveskedjék a kapcsolatot felvenni és tartani. Minden hónap 25-ig nyújtsa be anyagát és jelentését a végzett munkájáról.

Szíveskedjék levelünk másodpéldányával aláírásával ellátva címünkre visszajuttatni.

Szabolcsi Bence
igazgató

1. melléklet. A 20. századi gyűjteményhez kapcsolódó első munkaszerződés Szabolcsi Bence aláírásával és Ujfalussy József szignójával.

témák kidolgozása állt. A történeti kutatás előtérbe kerülését több, központilag elrendelt intézeti feladat motiválta. Ezek egyikét a Magyar Tudományos Akadémia I. Osztálya rendelte el a Tanácsköztársaság 50 éves évfordulójának alkalmából. A feladat teljesítésével Ujfalussy és Maróthy osztályait bízta meg az intézet vezetősége. A csupán egy-egy ösztöndíjas kutatóval rendelkező intézeti osztályok vezetői egy zenei dokumentumkötet közreadásában vélték megoldhatónak a feladat teljesítését. Az első világháborút követő polgári és proletárforradalom teljes körű, még feltáratlan zenei sajtó- és dokumentumanyagának felkutatását és közreadását végül az ifjú ösztöndíjasok (Berlász Melinda, Fejes György) és néhány külső munkatárs (Tóth Margit, Czigány Gyula) végezte el.⁵

Alig néhány év elteltével egy újabb központi rendelkezés az 1956-os forradalmat követő 15 éves zeneélet (1956–1972) történetének feldolgozásával bízta meg a humán tudományokkal foglalkozó akadémiai kutatóintézeteket. Az átfogó igényű intézmény- és műfaj történeti vizsgálatokat ez alkalommal is a zeneesztétikai és zenezociológiai osztály munkatársai végezték el, néhány külső munkatárs bekap-

⁵ A teljesített feladat publikus eredménye: *Dokumentumok a Magyar Tanácsköztársaság zenei életéből*, szerk. Ujfalussy József (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973).

csolódásával. Az irodalom és a művészetek egyes ágazataira vonatkozó tanulmányok a *Literatúra* című folyóiratban a 70-es évek különböző évfolyamaiban jelentek meg. A zeneművészetről szóló 15 éves összefoglalást a *Literatúra* 1978. évi számában publikálták.⁶

I. A zeneelméleti-osztály kutatási témáinak és gyűjteményeinek áttekintése (1966–1975)

A) Tanulmánygyűjtemény

Ujfalussy József személyes felkérésére készült szaktanulmányok a zeneesztétika-zenepedagógia-zenepszichológia és a tudománytörténet tárgykörében, a 70-es évek időszakából.⁷ A megrendelt tanulmányok csoportjából az alábbiakban csupán néhány említésre méltó írásmű felsorolására szorítkozunk:

- Balassa Péter: Magyar zeneesztétikai gondolkodás a századfordulótól az első világháborúig.
- Csillagné Gál Judit (tanárképző főiskolai tanár): Zenepszichológiai irányzatok a XX. századi magyar zenepedagógiában. I. Elemi népiskolai énektanítás 1945-ig, II. Középiskolai énekoktatás 1945-ig.
- Uő.: Vázlatok Révész Géza születésének 100. évfordulójára.
- Sági Mária: Zenepszichológiai vizsgálatok eredményei (5 tanulmány, némelyik Vitányi Ivánnal mint társszerzővel).

B) 20. századi katalógusok, adattárak, forrásgyűjtemények

20. századi magyar zeneszerzők műveinek külföldi előadásai

Cédulakatalógus szerzői gyűjtemények, hagyatékok és irodalmi feldolgozások alapján: Farkas Ferenc, Kadosa Pál, Kodály Zoltán, Kósa György, Lajtha László, Petrovics Emil és további zeneszerzők előadásainak feldolgozása (1966-tól 1970-ig folytatott adatgyűjtés)⁸

Folyóirat-feldolgozások a kutatási témákhoz kapcsolódóan (1970–1973)⁹

- Köznevelés 1948–1978
- Színházi Élet 1920–1925

⁶ „Áttekintés 15 év magyar zeneéletéről 1957–1972”, *Literatúra* 5 (1978/1–2), 103–189.

⁷ A kéziratok a 127-es szobában találhatóak. Összességében mintegy 10–12 tanulmány készült a tárgykörben.

⁸ A karton-katalógus a 126-os szobában, a bal oldali kétajtós szekrény felső polcán található Ujfalussy kézírásos címkéjével ellátva. A kutatásra vonatkozó megbízásról az 1. melléklet tájékoztat.

⁹ Az *a* és *b* jelzetű katalógusok a 126-os szoba bal oldali zárt szekrényének felső polcán, a *c* jelzetű anyag a nevezett szekrény tetején lévő katalógus-sor alsó, 2. dobozában található.

- Pesti Műsor 1946–1948¹⁰
- Magyar Zene 1962–1972¹¹

Budapesti hangversenyek

Koncerttörténeti adattár az 1900-tól 1968-ig rendezett fővárosi hangversenyekről (1969-től napjainkig tartó feldolgozás). Kartontár Ujfalussy József megbízása és Domokos Pál Péter gyűjtőmunkája alapján.

A fővárosi hangversenyek történeti katalógusa az intézet 20. századi zenetörténeti osztályának legátfogóbb, széleskörű információ-gyűjteménye, amelynek internetes adatbázissá alakítása még napjainkban is folytatódik. Az adattár a főváros 20. századi koncertéletéről a naponta megrendezett koncertek egykorú plakátanyaga alapján nyújt tájékoztatást. Az elhangzott zeneművek szerzőiről, a kompozíciók címéről, a bemutatókról, az előadóművészekről, továbbá a koncertek helyszínéről és a vonatkozó kritikákról alkotás-, műfaj- és interpretációtörténeti forrásul szolgál. A kéziratos katalógus jelentőségét az előző évtizedekben megjelent 20. századi magyar zenetörténeti publikációk széles köre igazolta.¹² Az adattár közel félévszázados gyarapításának tudományos szempontjai külön tanulmányt igényelnének. A jelen dolgozat ezzel szemben csak az adattár történetét, arányait, tartalmát, és a computeres adatbevitel két alkalmazott módozatát ismerteti.

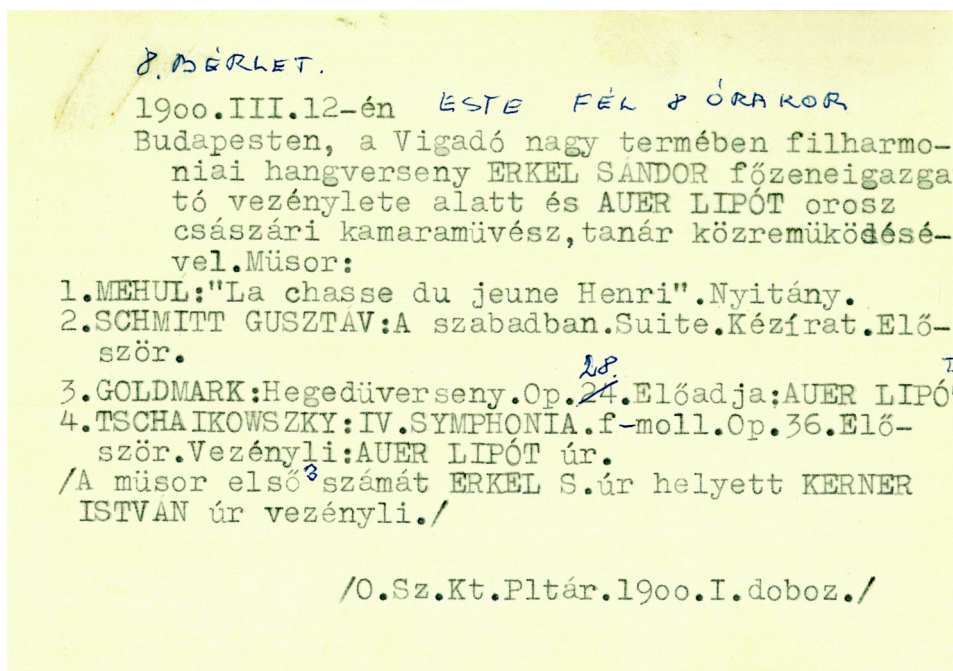
Az adattár létrehozásának gondolatát 1968-ban Ujfalussy József vetette fel. Az adatgyűjtés pénzügyi keretét az intézet első éveinek szűkös költségvetési lehetőségei határozták meg.¹³ A készülő kartontár elsődleges forrása kezdetben az Országos Széchényi Könyvtár Aprónyomtatvány Tárának nagy volumenű hangversenyplakát gyűjteménye volt, majd a 80-as évtized utolsó éveiben már az Országos Filharmónia Műsorfüzeteinek (az úgynevezett „kékfüzeteknek”) a feldolgozása is megkezdődött. Az adatgyűjtés első periódusában (1969-től mintegy 1987-ig) készült kéziratos katalógus az 1900-tól az 1960-as évek végéig rendezett fővárosi hangversenyek adatait tartalmazza Domokos Pál Péter gyűjtése alapján. A feldolgozás második időszakában a gyűjtőmunka új munkatársak alkalmazásával folytatódott. A koncertek időköre ekkortól már nem bővült tovább, a plakátról származó információk viszont a korabeli napilapok, folyóiratok és különféle irodalmi források alapján teljesebbé váltak. Ettől kezdve a gyűjtemény gyarapításának tudományos szempontjairól, az újabb források kiválasztásáról és a kutató személyek megbízásáról negyven éven át a jelen szerző gondoskodott. Minthogy a plakátár adatai

¹⁰ Berlász megbízásából készült sajtókutatás, Pintér Mária gyűjtése.

¹¹ Fejes György egykori intézeti munkatárs bibliográfiája.

¹² Az adattár történeti feldolgozásának egyik legszembevetőbb példájaként Tallián Tibor hangverseny-történeti kötete említhető: Tallián Tibor, *Magyarországi hangversenyélet 1945–1958*. Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez 12 (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1991).

¹³ A zeneelméleti osztály működésének első évtizedében évente átlagosan 12.000 Ft. összeget fordíthatott külső munkatársi megbízásokra. Ezt a teljes összeget 1969-től Ujfalussy József a hangverseny-adattár gyarapításának finanszírozására használta fel Domokos Pál Péter gyűjtőmunkájának honoráriumaként.

2.a melléklet. A koncerttörténeti adattár gépirásos adatlapja.

egy jövőben teljesülő eseményre vonatkoztak, a feldolgozás során számolni kellett az előzetes program megváltoztatásának lehetőségével is. Ebből adódóan a már rögzített plakáttári adatokat egyeztetni kellett a korabeli kritikák koncertre reflektáló híradásaival és további rendelkezésre álló kéziratos és nyomtatott forrásokkal (2.a–b melléklet).¹⁴ A 90-es évek végén a teljes kéziratos katalógus tudományos revíziója is megvalósult, amely a nyomtatványtár új beszerzésű plakátanyaga alapján lényeges gyarapodást eredményezett.

Az adattár történetének 1994-től kezdődő, második periódusában – a már több-
 ezres nagyságrendű, 17 nagyméretű katalógusdobozt megtöltő kartonállomány to-
 vábbi kronologikus gyarapítását megszakítva – az összegyűlt anyag számítógépes
 feldolgozása vált időszerűvé. Megjegyzendő, hogy ezekben az években kezdődött
 meg az intézet más osztály-gyűjteményeiben is a nagy terjedelmű, nehezen átte-

¹⁴ A 2.a–b mellékletek a koncerttörténeti adattár két gépirásos adatlapját közlik, és bemutatják a plakáttári adatok alapján készült gépiratok utólagos, kézírással rávezetett, különféle forrásból származó kiegészítéseit. Megjegyzendő, hogy a 70-es évek közepétől – a 20. századi magyar zenetörténeti kézikönyv terveivel összefüggésben – a zenei élet napi eseménytörténetének rekonstruálása a tervezett alap kutatások első vonalába tartozott. E célból több napilap párhuzamos sajtókutatása valósult meg: egyrészt a *Népszava* Jemnitz-féle kritikagyűjteményének, másrészt egyéb sajtóorgánumok napról napra tájékoztató zenei hírközléseinek cédulakatalógusszerű feldolgozásának formájában.

116. JÓTÉKONYSÁGI, a Klótild Egyszület jánus ^{ESTE FÉL 8 ÓRAKOR}

GEYER STEFI hegedűművész 1902. dec. 30-án, Budapesten, a Royal szálló termében művészet élyt tart, amelyen ROEMER KAROLA dalénekesnő, DIENZL OSZKÁR zeneszerző-karnagy és POLÓNYI ELEMÉR zongoraművész is közreműködik:

1. a/HAYDN: Variatiók, b/LISZT: Concert etude: POLÓNYI ELEMÉR, Zg.
2. PAGANINI: Versenymű, d-dur. Heg.: GEYER STEFI, DIENZL OSZKÁR Zg. KISÉR
3. MIHALOVICH: Liliomszál, HUBAY: Cigánydal. Én: ROEMER KAROLA. Zg. KISÉR: DIENZL OSZKÁR
4. HUBAY: Berceuse., Scène de la csárda: Heg. GEYER STEFI
5. a/DIENZL OSZKÁR: Mégis mégis, b/KERN AURÉL: Vallomás c/NEMES BÉLA: Lezárom csendesen: ROEMER KAROLA ENEK
6. a/RUBINSTEIN: Barcarole a-moll, POLÓNYI: Polonyi El. Zg.

→ ráadás: Rubinstein: Román (Geyer) ↓ POLONAISE DE CONCERT.

Beszámoló: Magyarországi, 1903. jan. 1., 13. p.

RENDEZŐ: DUNKL NORBERT ZENEKÉRDŐ OSZK. Pé. tár.

2.b melléklet. A koncerttörténeti adattár gépirásos adatlapja.

kinthető kéziratos katalógusok computeres feldolgozása. A feldolgozás mikéntjére a népzenei hangfelvételeknek, az úgynevezett „AP-lemezeknek” a beviteli rendszere szolgált példaként. A hangverseny-adattár számára is átmeneti megoldást ígért Csapó Károly intézeti munkatárs megbízása, aki az említett népzenei feldolgozás alapján kidolgozta a 35-40 ezernyi hangversenytörténeti adatlap beviteli és visszakeresési rendszerét, sőt a maga részéről még a gyakorlati betanításra is vállalkozott. Minthogy a 90-es évektől kezdődően a 20. századi kézikönyv előkészítő kutatásainak anyagi hátterét már az OTKA pályázati rendszer biztosította, e támogatás az adattár computeres feldolgozására is lehetőséget nyújtott: Csapó Károly és a zene tudományi szakos hallgatók néhány órás alkalmazását is beleértve. A folyamatos pályázati támogatások segítségével évente mintegy négy-öt zeneakadémiai hallgató alkalmazására nyílt lehetőség, és az adatbázis ütemes gyarapodásnak indult. Előre látható volt, hogy a megkezdett computeres rendszer nem bizonyulhat végleges megoldásnak, és egy újabb informatikai rendszer alkalmazása hamarosan elkerülhetetlenné vált.¹⁵ Az új computeres szisztéma bevezetésével viszont a kéziratos hang-

¹⁵ Az adatbevétel első időszaka 1994-től kezdődött, és az akkoriban használatos DOS rendszerben 2003-ig folytatódott. Ezt a Csapó Károly által kialakított adatbeviteli munkát 2003-tól Kemecsei Zsolt rendszergazda új programja váltotta fel.

verseny történeti források verbális egységesítése vált szükségessé. Ez a munkafázis egy differenciált és következetes értelmezés igényét követelte meg az adatbevitelt végző munkatársaktól, és az adatbeviteli folyamatot egy végeláthatatlan labirintussá változtatta. A munka befejezése évről-évre halasztódott, holott az anyagi források az utóbbi években már komoly előrehaladást eredményezhettek volna.¹⁶ Jelen áttekintésem óhatatlanul átlépett az első húszéves korszakon, és ennek következtében időszerűnek tekintem, hogy köszönetet mondjak a gyarapításban és adatbevitelben részt vállaló egykori kollégáknak, akik 2007-ig az adattár feldolgozásában részt vettek: a névsor teljességétől eltekintve, elsőként Domokos Pál Péternek, majd az ifjú kutatók között Alföldy Gábornak, Retkes Attilának, Gombos Lászlónak, Szacsvai Kim Katalinnak, Presztolánszky Ágnesnek, Tamás Katalinnak, Geszler Évának, Kusz Veronikának és Kádár Csillának.

II. A 20. századi magyar zenetörténeti kézikönyv előkészítése során készült gyűjtemények áttekintése (1975–1986) (Tallián Tibor és Berlász Melinda tudományszervezői munkája: tanulmányok, sajtó- és iratgyűjtemények, adattárak, bibliográfiák a zeneelméleti osztály szervezeti keretében¹⁷)

A 70-es évek első periódusában a Magyar Tudományos Akadémia a humán tudományágakat egy-egy többkötetes összefoglaló kötetsorozat elkészítésével bízta meg. A társtudományokkal együtt a terv a zenetörténet kutatást is közvetlenül érintette. Intézetünk vezetősége – több megvitatott terv után – egy ötkötetes magyar zenetörténeti összefoglalásról, a *Magyarország zenetörténete* című kiadványsorozat megvalósításáról döntött. A nagy jelentőségű tudományos program az akkoriban már bő egy évtizede működő fiatal kutatóintézet számára a feladatok és a rendelkezésre álló személyi feltételek vonatkozásában alapvető változást jelentett. Az alábbiakban csupán a könyvsorozat záró kötetének előkészületi periódusára térünk ki, akkortól kezdődően, amikor a feladatra Ujfalussy József szerkesztő, illetve osztályának munkatársai az intézet vezetőségétől megbízást kaptak.¹⁸ A kötetmunkák előkészítésének érdekében a 70-es évek közepén az Ujfalussy-osztály személyi állományában lényeges változás történt azáltal, hogy a Bartók Archivum szervezeti kötelékéből a

¹⁶ Kétségtelen előrelépést eredményezett az adatok egységesítését végző Rákai Zsuzsanna vonatkozó munkája, és a későbbiekben bekapcsolódó „Lendület” csoport munkatársainak folyamatos teljesítménye.

¹⁷ Berlász és Tallián személyes tudományos munkáját – életmű- és intézménytörténeti kutatásaikat – összefoglalásunk csak abban az esetben említi meg, ha azok az osztálygyűjtemény kialakításával kapcsolatosak voltak. Egyébként az időszakban készült személyes publikációik, kutatási törekvéseik és eredményeik számbavételét a jelen írás nem tekinti feladatának.

¹⁸ Megjegyzendő, hogy 1977-től Grabócz Márta zenetörténész csatlakozásával az Ujfalussy-osztály személyi állománya ismét gyarapodott. Munkaköre elsődlegesen a zeneelméleti diszciplínához tartozott, bár rövidebb ideig a hangverseny történeti adattár értékelésével is foglalkozott.

vezetőség Tallián Tibort a zeneelméleti osztályhoz rendelte. Tallián feladatköréhez a 20. századi magyar zeneörténeti kutatások koncepciójának kialakítása és az előmunkálatok megszervezése tartozott. A döntés nyomán a zeneelméleti osztály keretében megkezdődött a 20. századi alapkutatásokat szolgáló gyűjtemények tervszerű létrehozása Tallián Tibor és Berlász Melinda közös terve alapján. A különböző műfajú gyűjtemények, adattárak létesítése a század egészére kiterjedő, átfogó és egyúttal beható ismeretek feltárására irányult: a század zenei életének, zeneirodalmának, alkotástörténetének, műfajvizsgálatának alapkutatását jelentette a sajtóközlemények, az intézményi adattárak, a szerzői gyűjtemények, levéltári források és a publikációk feldolgozása alapján.

A „kötetelőkészítő” forráskutatásokat a különböző műfajú gyűjteményegységek alapján, intézményi forrásaik szerint, tematikus csoportokban tekintjük át. Számos ekkoriban megkezdett kutatásról a jelen periódus tárgyalásakor (1975–1986) adunk számot, még abban az esetben is, ha a munkafolyamat a vizsgált időszakon túlmenően, még a további években, évtizedekben is folytatódott.

A) Tanulmánygyűjtemény a 20. századi kézikönyv előkészületi periódusában (megbízott külső munkatársak írásműveinek áttekintése)

Az érintett évtizedben, amikor tudományos pályázati rendszerek még nem álltak rendelkezésre a humán kutatások támogatására, a külső munkatársi alkalmazásokat kizárólag az intézet megtakarított összegeiből fedezhették a témavezetők. E keret évenként változó, néhány tízezer forintot felölelő összeget jelentett, bár olykor a kézikönyv-tervre tekintettel, a gazdasági vezető néhány intézeten kívüli zeneörténetész, illetve zene tudományi hallgató megbízására további összegeket biztosított (3. melléklet).

1. avmúvez Vera	2.500	29.000
Juho Melinda	2.500	28.000
Toraj	4.500	5.600
Oláh	6.000 ✓	62.600
Szilágyi K	4.500	
Kerecs, K	4.500	
Kerényi 2-ve	4.500	
Kerényi 2-ve	4.500	
Szabó Zoltán	2.000	33.600
Kiss Péter	2.000	39.000
Fülöp	3.000	
Szabó Zoltán	5.000	
Tóth Zoltán	6.000	
Magyar Zoltán	4.500	
Szabó Zoltán		

3. melléklet. A külső megbízottak és honoráriumuk listája a 80-as évekből (Tallián Tibor feljegyzése).

Mint a következő áttekintés tanúsítja, témavezetőként az a tematikus megfontolás látszott célszerűnek, hogy a különféle szakintézményeknél – a Rádióban, a Hangfelvevőkiadónál, a Zeneműkiadónál, illetve a Zeneakadémia Könyvtárában stb. – alkalmazott, a tárgykörben kivételes tájékozottsággal rendelkező kutatókat összefoglaló intézménytörténeti tanulmányok elkészítésére ösztönözzük. Évtizedek távlata tanúsítja, hogy a 80-as években készült – máig kéziratban maradt – számos tanulmány közel fél évszázad múltán is hiteles, forrásértékű tudományos teljesítményt képvisel, publikálásuk ma is reális igényként merülhet fel. Megjegyzendő továbbá, hogy az egyidejűleg készült kutatói jelentések, adattárak és a különböző műfajú feldolgozások ugyancsak releváns forrásértéket képviselnek. A jelzett évtizedben mintegy 50 „kötetelőkészítő” tanulmánnyal gyarapodott a gyűjtemény, ezek sorából beszámolónk csak néhány, figyelemreméltó alap kutatás említésére szorítkozik. (A válogatott kéziratgyűjtemény bemutatásánál az említett kéziratok későbbi publikálásáról nem adunk tájékoztatást.)¹⁹

*20. századi magyar egyházzene-történeti tanulmányok, adattárak*²⁰

- Diós István: A magyar katolikus egyház zenei rendeleteiből 1890–1950.
- Szigeti Kilián: A magyar katolikus egyházi zene története a 20. században.
- Tardy László: A XX. századi magyar egyházi zene rövid áttekintése.

Kórustörténeti feldolgozások

- Tokaji András: Kórustörténet – interjúk.
- Tokaji András: A kórusok művészeti nyilvánosságának szerkezet-változása a polgárosodástól napjainkig.
- Veöreös Enikő: A magyar kórusirodalom a XX. század első negyedében 1900–1925.

Zenekartörténeti feldolgozások

- Zeke Gyula: A Székesfővárosi Zenekar történetével kapcsolatos iratok a Fővárosi Levéltárban. A Budapest Székesfőváros Iskolán kívüli Népművelési Bizottságának iratai a két világháború között. Iratanyag másolatok 1940–1949 (I–III.), összefoglaló tanulmányok.
- A Budapesti Hangversenyzenekar és az Állami Hangversenyzenekar történeti feldolgozása, zeneművek, szerzők, műsorok, előadóművészek szerinti katalógusa. A teljes adattár Gábor István zenei újságíró munkája, a katalógusokat a gyűjtő halála után özvegye ajándékozta az osztálynak.²¹

¹⁹ A felsorolt tanulmányok a 127-es szobában találhatóak.

²⁰ A 70-es, 80-as években a legújabb kori magyar egyházzenei kutatások nem tartoztak a széles körben művelt zenetudományi szakterületek körébe (az egyházzenei tanszék zeneakadémiai újraindítására csak 1990-ben került sor).

²¹ Gábor István a két zenekar történetét önálló kötetben publikálta: *BHZ-től az AHZ-ig* (Budapest: Zeneműkiadó, 1983). Az ajándékozott, 7 katalógus-dobozt megtöltő cédula-anyag a 126-os szobában, az ajtó fölötti „fa-katalógusban” található.

- Vikár Sándor: Szabolcsi Szimfonikusok. A Nyíregyházi Szimfonikus Zenekar története 1950–1975.

Rádiótörténeti kutatások, adattárak

- Simon Nóra: Az Országos Levéltár, a Magyar Rádió és Telefontávirányító Rt iratai és forrásai (I–III).
- Salamon István és Simon Nóra feldolgozása: A Telefontávirányító és a Magyar Rádió válogatott műsorlapjainak másolati anyaga 1925–1970.
- Bieliczky Éva: Új magyar zene a Rádióban 1950-től 2000-ig. Szerzők szerinti adattárral kiegészítve.

Hanglemez-történeti tanulmányok

- Oldal Gábor: Magyar hanglemez-történet.
- Veöreös Enikő: A magyar hanglemezgyártás története 1950-ig. Folyóiratok, aprónyomtatványok, levéltári adatok és Kovács József magángyűjtő kézíratos katalógusa alapján.²²
- Dinnyés Ilona: A magyar hanglemezkiadás történetéhez: a kiadványok számok szerinti listája 1956–1978. Melléklet a szerző által készített katalógushoz.

Műfaj-történeti művek

- Bán Zoltán: A magyar operett története 1945–1960.
- Alpár Ágnes: A huszadik századi magyar kabaré zenéjéhez.
- Lőrincz Andrea: A magyar filmzenéről.
- Tokaji András: A politikai közhasználatú zene, a tömegdal története Magyarországon 1945–1956.
- Gelencsér Ágnes: Balett-művészet az Operaházban 1884–1919.
- Lévai Júlia: Két mágia: bürokrácia és tánczene a felszabadulás után.

Zenepedagógiai intézmények történeti feldolgozása

- A vidéki zeneiskolák történetének feldolgozását ösztönző intézeti pályázat-felhívás eredményeképpen mintegy 10-12 vidéki városi zeneiskola múltjáról készültek dolgozatok. A pályázat célkitűzéseit és eredményeit 1980-ban Ujfalussy József értékelése összegezte (4. melléklet). A kézíratos tanulmányok nagyobb részét az intézeti könyvtár őrzi, néhány munka viszont: a mohácsi, zalaegerszegi, nagykanizsai és a várpalotai feldolgozások a 20. századi gyűjteményben találhatóak.
- Retkes Csabáné: A Nemzeti Zenede története 1900–1956. (Évkönyvek, tanárok és tanszakok feldolgozása).

²² További kutatásainak eredményeként a szerző a 90-es években további hanglemez-történeti fejezeteket készített az intézet megbízásából. E később készült kéziratokkal gyűjteménytörténeti tanulmányunk következő, második részében (1987–2007) foglalkozunk.

A Zeneiskola-történeti pályázat eredményéről

A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete 1979 őszén a Parlandó című folyóiratban pályázatot hirdetett vidéki zeneiskolák történetének megírására. A pályázat három célt tartott szem előtt: egyrészt elő kívánta mozdítani a helyi zeneélet feldolgozását a helytörténeti mozgalomban. Másrészt tájékoztatást, illetőleg tájékozódásunk kiegészítését vártuk a pályázattól, zeneiskolai oktatásunk jelenlegi helyzetéről. Végül és nem utolsó sorban adalékokat reméltünk a Zenetudományi Intézet szerkesztésében készülő Magyar Zenetörténet XIX. és XX. századi kötetéhez. Ez a hármas cél alkalmasnak mutatkozott arra, hogy a Kulturális Minisztérium érintett szakágazata is érdeklődéssel forduljon vállalkozásunk felé.

A pályázat eredményes volt: tizenegy pályamű érkezett felhívásunkra. Köztük találtunk nagy zenei műltra visszatekintő városok zeneiskoláiról történeti értékű összefoglalásokat; olyanokat, amelyek az egyes városok művelődéspolitikai multjába is bevilágítanak. Érkeztek továbbá szép számmal olyan tanulmányok, amelyek a felszabadulás utáni iskolaszervezési időszak eredményeit és gondjait tükrözik.

A beérkezett pályaműveket a Zenetudományi Intézet munkatársai a Kulturális Minisztérium illetékes munkatársaival együttesen bírálták el, és tartalmuk, időkorük és módszereik különböző fokú gazdagsága szerint jutalmazták szerzőiket. A jutalmazásra szánt költségkeretet a Magyar Tudományos Akadémia és a Kulturális Minisztérium biztosította.

A bírálók úgy látják, hogy valamennyi pályamunkának vannak közlésre alkalmas részletei. Folyamatos publikálásukra folyóiratunk vállalkozik.

A beküldött pályaművek szerzői a következő jutalomban részesültek:

Nigóné Papp Anna: a szombathelyi zeneiskola története	6.000.-R
Szűcs József: a kaposvári zeneiskola története	5.000.-R
Dr. Kovács Lászlóné: a nagykanizsai zeneiskola története	5.000.-R
Molnár Dezső: a celldömölki zeneiskola története	4.000.-R
Fekete Sándor: a kiskunhalasi zeneiskola története	4.000.-R
Serhók Sulyok Gizella: a barcsi zeneiskola története	4.000.-R
Szabó Sándor: az abonyi zeneiskola története	4.000.-R
Vikár Sándor: a nyíregyházai zeneiskola története	2.000.-R
Erdélyi Sándor: Vác és Dunakeszi zeneiskolájának, valamint a Musica Humana története	6.000.-R

Budapest, 1980. június.

Ujfalussy József
a Zenetudományi Intézet igazgatója

4. melléklet. A Zeneiskola-történeti pályázat eredményeinek összegzése.

- Fittler Katalin: A magyarországi szolfézs, zeneelmélet tantárgyak oktatásának története a 20. század első harmadában.
- Szende Ottó: A magyar hegedűoktatás története.

Első kezdemények a magyar zeneszerzői életművek feldolgozására

- Frigyesi Judit: Jemnitz Sándor.
- Laki Péter: Kósa György (1897–1984).

*Eszttika-történeti összefoglalások korábbi megrendelések alapján*²³

- Zoltai Dénes: A zeneesztétika történetének alapjai – kézirat.
- Balassa Péter: Adalékok a magyar zenetudomány 15 éves fejlődéséhez.²⁴

Kisebb zeneműkiadás-történeti kezdeményezések

- Gyimes Ferenc és Vavrincez Veronika töredékes kéziratai. (Gyimes Ferenc nagyszabású zeneműkiadás-története a következő kutatási időszakhoz tartozik.)

B) Sajtó kutatások: napilapok és folyóiratok zenei tárgyú hírei, cikkei alapján készült katalógusok

A 20. századi zenetörténeti események kronologikus, napi szinten követhető áttekintését célzó gyűjtemények: napilapok zenei cikkei és hírei. (A feldolgozandó sajtóforrások kiválasztásánál a könyvtári hozzáférhetőség gyakorlati szempontjai mellett az adott napilapoknál publikáló szerzők szakmai értékrendje is érvényesült.)

Napilapokban megjelent zenei cikkek, témák 1900–1964 között:

- **1900–1916:** a *Budapesti Hírlap*, a *Magyarország és a Vasárnapi Újság* napi közleményeinek kartonszerű jegyzetanyaga (mintegy 1100 karton).²⁵
- **1909–1941:** a *Nyugat* című folyóirat zenei írásainak másolatai (Breuer János gyűjtése).²⁶
- **1919 szeptember–1939 október:** a *Pesti Napló* zenei tárgyú cikkei (mintegy 3800 karton, 3 és fél katalógus-dobozban).²⁷

²³ Az említett művek a korábbiakban már tárgyalt, Ujfalussy megbízására készült tanulmányok köréhez tartoznak (lásd írásunk I/B alfejezetét).

²⁴ Megjelent a *Literatúra* című folyóirat 1978. évi 1–2. számában, mint az „Áttekintés a 15 éves magyar zeneművészet 1957–1972” összefoglaló tanulmány egyik fejezete.

²⁵ A nyolcvanas években induló gyűjtőmunka Berlász Melinda megbízásából mintegy 2000-ig folyamatos volt: a munkatársak közül Kiss Gábor, Sziklavári Károly, Mikusi Balázs és Várkonyi Tamás nevét említjük. A gyűjtemény a 126-os szobában, a bal oldali szekrényben található.

²⁶ Breuer János ajándékként a 127-es szoba gyűjteményében, dossziékban tárolt másolatok. Az anyag 2012-ben került a „Lendület” munkacsoport gyűjteményébe.

²⁷ A feldolgozást 1986-ig Tallián Tibor, azt követően Berlász Melinda irányította. A gyűjtőmunkát Horti Dávidné és Gábor István végezte (126-os szoba, bal oldali szekrény).

- 1922–1949: *Népszava* és a *Világosság* című napilapok zenei szempontú feldolgozása, tekintettel Jemnitz Sándor szerzői, kritikusai tevékenységére (mintegy 3000 karton, 3 dobozban).²⁸
Gyűjteménytörténeti szempontból említést érdemel, hogy a Jemnitz Sándor 1922-től 1949-ig készült kritikáit tartalmazó, egykor személyes tulajdonát képező négy vaskos kötetét örököse a Zenetudományi Intézet 20. századi osztályának ajándékozta a szerző halála után. Ez a rendkívül gazdag kritikagyűjtemény ma a „Lendület” munkacsoport anyagában található restaurált formában, korszerű tárolási körülmények között.
- 1939. november–1943. május 28.: a *Magyar Nemzet* zenei tárgyú írásainak feldolgozása a háborús években fokozatosan megszűnő napilapok és folyóiratok után a zenei eseménytörténet folytonosságát biztosította (1030 karton 1 dobozban).²⁹
- 1945–1954, illetve 1955–1964: a *Szabad Nép* és a *Népszabadság* zenei cikkei, hírei – katalógusszerű feldolgozás.³⁰

Zenei folyóiratokban és a fővárosi és vidéki sajtó egyéb fórumai megjelent zenei tárgyú írások feldolgozása 1941 és 1970 között, továbbá az Országos Filharmónia Műsorfüzete (1962–1968) hangverseny-történeti adatainak kigyűjtése:

- 1941–1948: *Éneklő ifjúság* (a folyóirat teljes körű feldolgozása),³¹
- 1949-es évf.: *Éneklő Nép* (a 2. évf. teljes körű feldolgozása),³²
- 1950–1956: *Színház és Mozi* zenei tárgyú cikkeinek teljes körű feldolgozása,³³
- 1945–1978: Zenei rendeletek katalógusa az 1945 után megjelent Közlönyök alapján,³⁴
- 1945–1961: a *Szabad Győr*, a *Győri Újság*, a Győr Megyei Hírlap, a *Győr-Sopron Megyei Hírlap* és a *Kisalföld* zenei tárgyú írásainak feldolgozása,³⁵
- 1958–1970: az *Országos Filharmónia Műsorfüzete* – hangverseny-történeti feldolgozás.³⁶

²⁸ Tallián és Berlász által irányított kutatás: Kiss Henriett, Baráth Edina, Dalos Anna, Várkonyi Tamás és további munkatársak jegyzetei alapján, 2002-ig folyamatos gyűjtés (126-os szoba, bal oldali szekrény).

²⁹ A Berlász irányításával készült feldolgozást Horti Dávidné, Dobos Károly és Gábor István végezte 1993-tól 1997-ig (126-os szoba, bal oldali szekrény).

³⁰ Mintegy 1000, illetve 2030 karton: 1+2 dobozban, a II. világháborút követő két évtized feldolgozása, Tallián megbízása alapján (127-es szoba).

³¹ Mintegy 500 karton, a 126-os szoba „fa-katalógusa” jobb oldali felső sora, Berlász megbízása.

³² Mintegy 100 karton, a 126-os szoba „fa-katalógusa” jobb oldali felső sora, Berlász megbízása.

³³ Mintegy 300 karton, a 126-os szoba „fa-katalógusa” jobb oldali felső sora, Berlász megbízása.

³⁴ Dobszay Ágnes kutatása a *Magyar Közlöny*, *Népművelési Közlöny* és a *Közművelődésügyi Közlöny* alapján, mintegy 1000 karton, Berlász megbízása.

³⁵ Mintegy 500 karton, a 126-os szoba bal oldali felső „fa-katalógusa,” Tallián megbízása.

³⁶ Domokos Pál Péter gyűjtőmunkája a Budapesti hangverseny-katalógus kiegészítéseként.

Intézménytörténeti gyűjteményegységek: a zenemű-, a hanglemezkidadás és a rádiós tevékenység történetéről, listák, katalógusok, dokumentumok:

- 1951–1978: Zeneműkiadás-történeti katalógus: a Zeneműkiadónál, illetve az Editio Musicánál megjelent 20. századi magyar komponisták zeneművei, zeneszerzők szerinti áttekintésben.³⁷
- 1956–1978: A Magyar Hanglemezkidadó Vállalat kiadványai: az LPX és az SLPX jelzetű hanglemezek kiadói szám szerinti feldolgozása. A hanglemeztörténeti feldolgozáshoz egy írásbeli lista is csatlakozott, lásd ismertetésünk II. fejezetében a hanglemeztörténeti tanulmányokat az 463. oldalon (Dinnyés Ilo-na összeállítása 1978-ból).³⁸
- 1910–1978: Új magyar zeneművek katalógusa a kompozíciók keletkezési időrendjében: folyóirati és egyéb források.³⁹

Levéltári kutatások (Országos Levéltár, Budapest Főváros Levéltára, Új Magyar Központi Levéltár, Párttörténeti Intézet, Szakszervezetek Országos Levéltára, Népművelési és az Oktatási Minisztérium Irattára):

- 1940–1948: A Budapest Főváros Levéltárában a Székesfővárosi Zenekar teljes iratanyagának feldolgozása.⁴⁰
- 1945–1956: Zenei tárgyú iratok kutatása az Új Magyar Központi Levéltárban: az iratok feldolgozása és közreadása (Berlász Melinda és Tallián Tibor forráskutatásai 1977–1984). A gyűjtött iratanyag az osztály-gyűjteményben kétféle feldolgozásban őrződött meg:
 - a) levéltári iratmásolatok tematikus csoportokban: 1945–1956,⁴¹
 - b) és az iratok katalógusszerű, tematikus szempontú feldolgozásában.⁴²

A II. világháború utáni magyar zeneélet 1945-től 1956-ig terjedő időszakának „tárgyilagos rekonstrukcióját” eredményezte a korabeli levéltári forrásanyag kutatása és közreadása. A 70-es évek végén Berlász az 1945-től 1948-ig tartó demokratikus időszak levéltári, zenei vonatkozású anyagának feltárását kezdeményezte, amelyhez Tallián Tibor az 1949-től 1956-ig tartó periódus vizsgálatával csatlakozott. Kettőjük forráskutatásának egyesített anyagát a *Műhelytanulmányok a magyar zene történetéhez* című intézeti kiadványsorozat 6., 7., és 8. kötetében adták közre.⁴³

³⁷ Mintegy 1500 karton egyetlen dobozban, a 126-os szoba „fa-katalógusa,” jobb oldali alsó sor.

³⁸ Mintegy 1500 karton 1 dobozban, 126-os szoba „fa-katalógusa,” jobb oldali felső sor.

³⁹ Nem teljes körű feldolgozás, mintegy 1500 karton egyetlen dobozban, 126-os szoba „fa-katalógusa”, jobb oldali alsó sor.

⁴⁰ Zeke Gyula történész kutatása és összefoglaló tanulmánya, 127-es szoba.

⁴¹ Több polcot betöltő fénymásolatok irattartókban, a 127. szobai szekrény felső polcain.

⁴² 1 dobozban, a 127-es szoba anyagában, Baráth Edina katalogizálása.

⁴³ Berlász Melinda–Tallián Tibor, *Iratok a magyar zeneoktatás történetéhez 1945–1956*. Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez 6 (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1985), *Iratok a magyar zeneélet történetéhez 1945–1956*, I–II. Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez 7, 8 (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1986).

- 1953–1955: A Népművelési és Oktatási Minisztérium kollégiumi üléseinek zenei vonatkozású iratai,⁴⁴
- az 1950–1960-as évek zenei iratai a Párttörténeti Intézet Archívumában,⁴⁵
- 1949–1956: a Magyar Zeneművészek Szövetsége iratanyaga az Országos Levéltárban (MDP, MSZP).⁴⁶
- 1949–1953: a Szakszervezetek Országos Levéltára zenei iratai.⁴⁷

Bibliográfiák, listák: zenei írások, az 1945 utáni zenetudomány bibliográfiája:

- 1945–1981: Zenei írások, cikkek a magyar sajtóban – zenei bibliográfia időrendben.⁴⁸
- 1961–1971: A magyar és külföldi zenei, zenetörténeti tárgyú írások katalógusa.
Már az intézet első éveiben, Szabolcsi Bence javaslatára kezdte meg Fejes György⁴⁹ intézeti ösztöndíjas kutató a bibliográfiai gyűjtőmunkát. A cikkgyűjtemény különféle magyar és külföldi zenei és irodalmi sajtóforrásokon alapul.
- Vidéki városok zeneéletének bibliográfiája (Összeállította: Pogány György, 1985).⁵⁰

Összefoglalás

Az 1976-tól 1986-ig terjedő évtizedben a 20. századi magyar zenetörténeti gyűjtemények az előkészületben lévő zenetörténeti kézikönyv, a *Magyarország zenetörténete* V. kötete előkészítő alapkutatásainak tárgyszerű lenyomatát adják: egy több síkon, különféle intenzitással elindított, komplex igényű vizsgálati folyamat törekvéseit tükrözik. A munkálatok elsődleges célja a teljes korszak több szempontú – intézményeket, zeneirodalmat, alkotásokat, műfajokat, előadóművészetet, koncertéletet, oktatást, tudománytörténetet és számos további diszciplínát érintő – zenetörténeti feltérképezése volt. A kutatás kronológiai határa elsődleges megközelítésben 1900-tól 1956-ig terjedt, alkalmanként viszont a kutatás történeti időhatárához igazodott. Gyűjteménytörténeti áttekintésünk a kutatómunka egyik elsődleges szándékára is rámutatott: a zenei eseménytörténet kronologikus

⁴⁴ A regesztákat Kiss Dezső, a NM levéltárvezetője készítette 1984-ben Berlász megbízására, 127-es szoba.

⁴⁵ Maróthy János kutatása a 90-es évek közepén.

⁴⁶ Másolatok a 127-es szobában, több irattartóban.

⁴⁷ Kálmán András levéltáros munkája.

⁴⁸ 5 katalógus-doboznyi anyag a 126-os szobában, bal oldali szekrények feletti katalógussor. Több forráskutató munkájának eredménye. Maróthy és Ujfalussy megbízása alapján.

⁴⁹ Fejes György zenetörténész (1937–1972) Maróthy János első intézeti munkatársa, Reinitz Béla életművének kutatója volt, a 70-es évektől Ujfalussy osztályához csatlakozott. Mintegy 800 karton 1 dobozban, 126-os szoba „fa-katalógusa,” a jobb oldali felső sor végén.

⁵⁰ A 126-os szoba kéziratárában elhelyezett munka.

rekonstruálására, amely az évtizedek, évek, napról napra követhető történeti változásaiban kellő információt ígért. Az eseménytörténeti feltérképezés során a II. világháború előtti és az azt követő időszak feldolgozásánál két forráskutatási lehetőség bizonyult célravezetőnek. A századelőtől a II. világháborúig terjedő korszak zeneélet-történetéhez elsődlegesen a korabeli napilapok zenei hírei, cikkei (természetesen a zenei folyóiratok információival és egyéb forrásokkal kiegészítve) biztosították az alapvető tájékozódás feltételeit, a II. világháborút követő periódusban viszont az 1945-től hozzáférhető levéltári iratanyag nyújtott tárgyilagos, megalapozott forrásanyagot.

A sajtó- és levéltári kutatásokkal párhuzamosan a zeneélet intézményes bázisainak (rádió, hanglemezyártás, zeneműkiadás) önálló ágazatokra irányuló forrásvizsgálata is megtörtént. A különféle szempontú katalógusok időrendi láncolatában kiemelt hangsúllyal érvényesültek az előadóművészet- és a hangversenytörténeti kutatások eredményei. Az évtizeden át szisztematikusan felépített plakátári-levéltári-sajtótörténeti gyűjtemények és a legújabb tematikus szaktanulmányok⁵¹ a következő évtizedekben kibontakozó életmű-, műfaj- és zenelettörténeti irodalom primer forrásául szolgáltak. Nélkülük aligha születhetett volna meg az 1945 utáni magyar hangversenyélet történetét feldolgozó, összefoglaló munka⁵² és további, számos műfaj- és kompozíciótörténeti monográfia.⁵³

A belső és külső munkatársak szellemi erőit mozgósító alap kutatások és a tervszerűen kialakított, unikális gyűjtemények közös szellemi „hozamát” a belső munkatársak – írásunkban nem részletezett – publikációs eredményei,⁵⁴ és a tervezett kézikönyv tudományos koncepciójának kidolgozása együttesen képviselte: 1986 őszén Tallián Tibor elkészítette és vitára bocsátotta a *Magyarország zenei története V.* kötetének részletes, tudományos tervét (5. melléklet).

Tallián kötetterve a tíz éves, előkészítő periódus egyéni és közös forráskutatásainak és publikációinak szintézisére épült, egyszersmind a következő évtizedekben

⁵¹ A jelen munka az összefoglaló áttekintés igényével tájékoztat a különböző műfajú és rendeltetésű gyűjteményekről, és nem tekinti feladatának a nagy volumenű tár egységeinek listászerű bemutatását. A jövő kutatóinak tájékoztatása szempontjából viszont fontos megemlíteni, hogy a „Lendület” munkacsoport, amely a 20. és 21. századi magyar zenei történeti kutatás és a korábbi alapítású, 20. századi osztály gyűjteményének „örököse”, részletes listával rendelkezik az általa őrzött – a jelen dolgozat szerint a 127-es szobában elhelyezett – gyűjteményegységekről: könyvekről, tanulmányokról, levéltári iratcsoportokról, sajtógyűjteményekről és egyéb kutatási forrásokról. Ez a részletes dokumentáció további, beható tájékoztatást nyújt a tárgykör iránt érdeklődők számára.

⁵² Tallián Tibor hangversenytörténeti kötetének adatait lásd a 12. lábjegyzetben.

⁵³ Az 1998-tól megjelenő zeneszerzői életmű-feldolgozások számára elengedhetetlen forrásul szolgálnak az áttekintett gyűjteményegységek, különösképpen a Hangversenytörténeti adattár. Vö. *Magyar zeneszerzők/Hungarian Composers* 1–38. kötet, szerk. Berlász Melinda (Budapest: Mágus kiadó, BMC-kiadó, 1998–2015).

⁵⁴ Mint említettük, a jelen munka az osztály munkatársainak egyéni publikációs eredményeit nem tekinti tárgyának, csupán a gyűjteményekhez kapcsolódó, azok eredményeit közvetlenül feldolgozó kiadványokról tesz említést.

III.

1945 - 1985

1. Bevezetés
 - 1.1. Megkülönböztető vonások a korszak arculatán
 - 1.1.1. Monolit politikai rendszer kialakulása és jelenléte
 - 1.1.2. Lényegi változások a gazdasági-társadalmi szerkezetben
 - 1.1.3. Minőségileg új szakasz a tömegkommunikációs világrendben
 - 1.1.4. A használati zenei műfajok tömegkommunikáció-dependens átalakulása
 - 1.1.5. A komolyzenei fogyasztás relativ stagnálása, az egyidejű komolyzenei termés fogyasztásának relativ csökkenése fokozódó presztizsvesztése a nem-folklortípusú zenefogyasztás összességével ez képest
 - 1.2. Periodizáció kérdése, korszakolási kísérlet
2. Ideológia-, politika-, társadalom- és gazdaságtörténeti egységek és zenei reflexiójuk
 - 2.1. Demokratikus kísérlet és a monolit politikai rendszer kialakulása (1945-1948/50)
 - 2.1.1. Gazdasági és politikai tényezők hatása a zenekultúra szerkezetére és finanszírozására
 - 2.1.1.1. Infláció és stabilizáció következményei (pl. az 1945-ös "könnyelmű grümdolás" hulláma)
 - 2.1.1.2. Közép- és felső rétegek gazdasági összeroppanása majd politikai defenzívája, magántőke szisztematikus kikapcsolása
 - 2.1.1.3. Pártszervezetek és klienturájuk (pl. szakszervezetek) mint a zenekultúra meghatározó tényezői
 - 2.1.1.4. A koalíciós állam a zenekultúraért
 - 2.1.1.5. Zenekultúra szerveződése, mint a politikai rendszer tükré: intézmények, szövetségek, zenei szakszervezetek, tanácsok, spontán csoportosulások és működésük
 - 2.1.1.6. Demokratikus ideológiák és politikai mozgalmak hatása: "új közönség", népdal- és tömegdalmozgalom stb.
 - 2.1.1.7. Kommunista offenzíva 1947-48-ban, viszonya a magyar népi ideológiához
 - 2.1.1.8. A demokratikus korszak strukturája mint potenciális "egészséges" zenekultúra modellje

5. melléklet. Tallián Tibor kéziratos terve a *Magyarország Zenetörténete* 20. századi kötetéhez: az 1945 utáni időszakra vonatkozó tematika első oldala.

6. melléklet. Az 1984-ben készült fényképen a 20. századi kutatások néhány belső- és külső munkatársa is látható.

folytatódó kötetmunkák programját is megalapozta. Mindazonáltal megfogalmazásának éve mind személyi, mind tudományos tekintetben olyan fordulópontot jelentett, amely a kötet sorsát, gyakorlati megvalósítását illetően kedvezőtlenül hatott. Tallián Tibor 1987-től átmenetileg külföldre távozott, és visszatérését követően néhány évig csak külső munkatársként maradt kapcsolatban az intézettel. Távollétének éveiben tanulmányokkal járult hozzá a kötetterv zenei intézmény- és műfajtörténeti kidolgozásához: elkészítette a 20. század operatortörténeti fejezeteit. Mindezzel párhuzamosan ugyanakkor a 20. századi kötet előkészítésében betöltött vezető szerepe előbb néhány évre, majd a későbbiekben – más körülmények okán – véglegesen megszűnt. A 20. századi kötet újabb kutatás- és gyűjteménytörténeti periódusában (1987-től 2007-ig) Tallián vezetői feladatkört töltött be az intézetben, 1995-től igazgatóhelyettesi, 1998-tól igazgatói minőségben.⁵⁶ Új munkakörének és megváltozott kutatói programjának következtében 20. századi kötet szerzői

⁵⁵ A jobboldalt ülők sorában fentről lefelé haladva Baráth Edina, mellette Pogány György és Szepesi Zsuzsanna könyvtárosok, majd a jelen írás szerzője és Grabócz Márta látható. Középen Sági Katalin, mögötte Pécsi Dániel, majd a baloldali sorban Harsányi Mancika könyvtáros és a Gazdasági Osztály munkatársai következnek.

⁵⁶ Bővebben lásd Tallián Tibor intézettörténeti összefoglalását: *A Magyar Tudományos Akadémia Zene tudományi Intézete* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 2000).

és szervezői munkássága nem folytatódott. Ennek ellenére az általa elkészített kutatási terv még két évtizeden át a további előkészítő munka szellemi útmutatásul szolgált. A 20. századi zenetörténeti kézikönyv későbbiekben folytatódó, előkészítő munkálatairól, a kutatás- és a gyűjteménytörténet újabb 20 éves fejezetéről, a szellemi és személyi téren megmutatkozó akadályokról és eredményekről egy következő tanulmány nyújt majd áttekintést.

MELINDA BERLÁSZ

Die Sammlung der ungarischen Musikgeschichte des
20. Jahrhunderts im Institut für Musikwissenschaft,
ihre Funktion und Bedeutung in der Forschungsgeschichte
der ersten zwanzig Jahre (1966–1986)

Die Erforschung der ungarischen Musikgeschichte der neuesten Zeit, d. h. des 20. Jahrhunderts gehörte bereits seit dem Anfang ihrer Gründung zu den grundlegenden Aufgaben des Institutes für Musikwissenschaft der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Seit der Einrichtung des Bartók Archivs in 1961 galt es als selbstverständlich jene Epoche zu untersuchen, die als historischer, gesellschaftlicher und geistlicher Hintergrund des Bartók'schen Ouvres gedient hat. Obwohl die wissenschaftliche Erschließung der ungarischen Musikgeschichte des 20. Jahrhunderts drei Jahrzehnte hindurch, bis 1995 in der Abteilungsstruktur des Institutes nicht zum Ausdruck gebracht wurde, liefern die genuine Quellenforschung, die neu entstandenen Sammlungen sowie die zeitgenössischen Ausgaben eindeutige Beweise für die Pflege der intensiven und präzedenzlosen Grundlagenforschung. Mit der Koordination dieser Forschung wurde bereits ab der ersten Hälfte der 60er Jahre der Abteilungsleiter József Ujfalussy beauftragt, der diese Funktion unter Mitwirkung seiner Kollegen – Mitarbeiter der Kommission für Musikästhetik und Musiktheorie – Jahrzehnte hindurch erfüllte.

In der ersten Forschungsphase (1966–1975) wurde die Quellenerschließung zweier musikgeschichtlichen Epochen durchgeführt: (1) es entstand die Dokumentensammlung des Musiklebens der Ungarischen Räterepublik; (2) das Musikleben in Ungarn in der fünfzehnjährigen Periode nach 1956 wurde aufgearbeitet. In dieser Zeit wurde die inhalts- und gattungsbezogene Struktur der Sammlungen entworfen: darunter eine überwiegend ästhetisch orientierte Beitragsammlung, die ersten Versuche der Bearbeitung der zeitgenössischen Pressequellen, sowie eine komplexe Datenbank zur budapester Konzertgeschichte mit Angaben zum Konzertleben ab 1900 bis zu den 70er Jahren.

Das zweite Jahrzehnt (1975–1986) wurde von den Vorbereitungsarbeiten zum Band *Das 20. Jahrhundert* der Handbuchreihe *Musikgeschichte Ungarns* geprägt. Im Mittelpunkt der Tätigkeit stand die komplexe, auf intensiver Archivforschung beruhende Quellenuntersuchung, weiter die Ereignisgeschichte des Musiklebens, die Geschichte von Institutionen, der Aufführungspraxis und der Wissenschaft.